IAR CARON TULBURĂ APA ȘI NE AȘTEAPTĂ CUMINTE

Autor: Georgiana Ciornohac | 13 iulie 2024

Nu experiențele lipsesc unui tânăr, ci înțelegerea lor.[1]

I. *Toți cei care au scris despre moarte au pornit de la experiențe personale.*[2]

Nu se poate scrie despre moarte fără a cădea în nenumărate locuri comune. Un interes obsesiv al umanității a fost dintotdeauna însăși limita impusă de natură și care, exceptându-i pe nebunii patologici sau întru Hristos, a stârnit măcar o dată groaza în sufletul individului păcălit de mirajul existenței. O condiție însăși a umanului. Pedeapsa divină. Răsplata divină. Totuși, odată acceptată imanența morții, fiecare *grand exit* din cercul strâmt al condiției umane devine subiect de studiu. Ne putem întreba, desigur, dacă necesitatea îi scuză mijloacele. Excluzând moartea naturală cauzată de bătrânețe (un mit al modernității pe care Anticii nu par să-l fi avut, motiv pentru care poate o și acceptau vitejește, *mors mihi lucrum*[3]), restul morților sunt înspăimântător de personalizate. Ar fi însă o pierdere de timp să încercăm să le clasificăm – puțin importă dacă cineva și-a găsit sfârșitul în căldura patului conjugal sau sub roțile unui tir. Cred că mai important este efectul estetic pe care aceste morți le produc spectatorului, păcălit de falsa garanție a zilei de mâine.

Moartea demnă nu este o tragedie, ci o datorie. Nu e nimic tragic în a muri laș sau prostește. Emma Bovary este patetică în moartea ei și nu are nici măcar o reminiscență din onoarea unui Don Quijote, la fel de fantezist. Singura moarte tragică este cea a inocenților. Omul nobil își poartă moartea cu demnitate. Nu spun că ar exista o legătură directă între noblețe și inocență. Însă dacă noblețea este o valoare morală[4], inocența trebuie privită ca o morală nepervertită de morală. Infantilul se vaită de inevitabil. Inocenții se sfârșesc fără această realizare. Singura moarte tragică este cea pe care nu o realizezi, fie că o negi sau își face treaba pe neașteptate. Este moartea lui Ivan Ilici tragică? Cu siguranță nu. Căința îl scutește de aceasta, abia după ce descoperirea iminentei morți îl schingiuiește.

Mai tragică este moartea omului de zăpadă al lui Vișniec. Împăcarea lucidă cu un final cvasiînțeles în care primează în continuare binele celuilalt îngrozește mai mult decât groaza psihologică motivată biologic. El este unul din ridicolii din gașca lui Iisus sau Gandhi[5]. Dar morții din *Împăratul Muștelor*, victime inocente ale unor călăi inocenți, sunt ei atinși de morbul tragediei? În măsura în care suntem dispuși să acceptăm că însăși condiția umană poartă în sine moștenirea unei vini tragice.

Nicolae Steinhardt remarca banalizarea tragediei[6]. Rămâne totuși de văzut dacă ea a fost banalizată sau pur și simplu individul nu o mai poate percepe. Reabilitări ale tragicului în perioada contemporană au existat. Filmul *The Killing of a Sacred Deer* a lui Yorgos Lanthimos face cinste originii grecești a regizorului. Cu toate acestea, tragedia nu ajunge la spectator, care se vede nevoit să-și explice, nedumerit, un act care sfidează morala contemporanului. Raționalismul exacerbat al epocii dictează în mod categoric găsirea cauzalității.

Tragedia morții nu se realizează și nu este valabilă pentru cel în cauză. Ea este întotdeauna un efect al receptării.

II. *Cei care nu se întreabă asupra morții nu-și pot trăi complet și competent viața .*[7]

Viața ca produs al lucrurilor cu adevărat importante este o ecuație a micilor fericiri. A spus-o și Alexandru Paleologu, fără să se jeneze de patetismul tendențios-didactic al afirmației. În timp ce disprețuim atât de mult banalul existenței, ne indignăm atunci când moartea răpește tinerilor posibilitatea de a-și trăi micile, infirmele, banelele fericiri.

Hedonismul clipei prezente n-ar fi, desigur, o măsură preventivă valabilă. Aici intervine din nou noblețea omului care nu îi permite să trăiască arzând etape în expectativa morții. Deși Emil Cioran are parțial dreptate când afirmă că *a trăi fără sentimentul morții înseamnă a vieții dulcea inconștiență a omului comun*[8], să nu uităm că omul comun, cel care se înduioșează de nașterea unui copil[9], este cel imun la minciunile ispititoare ale extremismelor, de la care fatalitatea morții și agonia vieții cioraniene nu fac excepție. *Mediocritatea se confundă de cele mai multe ori cu perfectul si definitul*[10], iar sistemul filosofic perfect pesimist și definit în disperare al lui Emil Cioran cade în această capcană. Mai bine *nu te certa cu viața*[11].

La Eliade, moartea este cunoscută prin observație, fiindcă este înțeleasă ca fenomen ce poate fi contemplat din exterior[12]. Moartea nu este însă o finalitate pentru el, observatorul, dar nici pentru cel care trece în (ne?)ființă. Aici Eliade devine foarte speculativ, mai ales în crearea imaginii dimensiunilor și a identităților paralele (o fi cerșetorul de la colțul străzii un arhanghel, nu neg!), dar această naivitate a convingerii

este, probabil, alimentată și de lecturile despre religia hindusă.

Că moartea este un nou început o spune și Steinhardt când vorbește despre dialectica lui *mors et vita* (te viază, te omoară, ca să poți fi cu adevărat viu)[13]. Viața de după moarte – un loc comun al tuturor marilor religii ale lumii, astăzi căzut în desuetudine. Oamenii nu mai cred în viața veșnică așa cum nu mai cred în investiții bancare (O, Caritas!) , iar cei care o fac sunt mânați de motive de natură metafizică. Oameni care au fost martorii unei minuni personale, pentru care Dumnezeu, în bunăvoința Lui, S-a revelat. Oameni care au văzut icoane zâmbind și nu au înnebunit.

Astăzi, viața de apoi este promisă de avansurile tehnologiei în domeniul inteligenței artificiale. Când a apărut *Black Mirror* în 2011, spectatorii aveau încă, analizând toate scenariile distopice ale episoadelor, senzația că asistă la simple posibilități ce țin de domeniul științifico-fantasticului. Popularizarea telefonului cu *touchscreen* începuse abia prin 2009, cu precădere în țările dezvoltate, simple zvonuri în țările greu afectate de Marea Recesiune din 2008. Cam la cinci ani distranță, în 2016, documentarul găzduit de Morgan Freeman, *The Story of God*, prezintă în primul episod, *Afterlife,* posibilitatea care se întrezărește omului pentru a învinge moartea: transpunerea conștiinței individului într-un soft AI. Omul digimodern a pus ușor capăt problemei dicotomiei minte-corp a lui Descartes și neagă doar parțial moartea: dacă plasăm întreaga noastră identitate în fenomenul conștiinței, perisabilitatea corpului, infectă reminiscență a naturii, n-ar trebui să deranjeze pe nimeni.

III: *Moartea nu poate fi înțeleasă de om, ci numai de oameni.*[14]

Piesa de teatru s-a terminat. Sunt toată plânsă, îmi curge nasul și arăt penibil. Încerc să-mi temperez aceste ieșiri publice, însă conduita în societate este un capitol începțoșat în momentul de față. Am în mână *Sindromul de panică în Orașul Luminilor* și îl caut pe Vișniec. Fac slalom printre copiii adunați la Teatrul Vasilache. Autorul e în sală.[15]

– Domnule Vișniec, nici nu știți… Niciodată… Atâta profunzime! Nici nu pot… De ce? Pentru ce?

Niște ochi pătrunzători de bufniță încearcă să traducă. Își mângâie confuz eșarfa din jurul gâtului, în timp ce eu încerc să ascund jena lacrimilor. Primesc un autograf la fel de lizibil precum adresările mele.

Am văzut *Omul de zăpadă care voia să întâlnească soarele.*

*

Când Steinhardt a ieșit plângând de la *O scrisoare pierdută*, nu puțini martori ai bizarei

reacții au rămas perplecși. Există ceva în prostia naivă și oportunismul balcanic al *zeitgeist*-ului precomunist care înduioșează sufletul claustrat, schizofrenizat de continua veghe în orizontul posibilităților interogatoare și strașnic condamnatoare la canal. Doar cine a trăit sub teroarea secerii și a ciocanului poate înțelege cum este posibil ca cineva să fie atât de mișcat de temporara împăcare melodramatică a unor lichele, canalii, demagogi, parveniți, oportuniști, populiști, nășiți, deznășiți, adulteri, încornorați, proști, fuduli ș.a.m.d. Asemenea bunătății care irumpe chiar și din capul în care prostia a clocit, bunătatea omului muribund care nu-și tranformă moartea conștientă într-o nedreptate personală fură lacrimi. Dacă îi permiți idealului să te distrugă, măcar asigură-ți nemurirea prin cultivarea amintirii proprii în sufletul posterității.

Când Eliade afirmă că moartea poate fi înțeleasă de oameni, nu de omul individual[16], există ceva în formularea sa care ar trebui să ne pună pe gânduri. Se referă el oare la pluralitatea modurilor în care poate fi înțeleasă moartea? Dacă moartea este o experiență strict personală, în ce măsură poate fi ea o trecere unificatoare care asigură continuitatea în (ne)ființă? Poate că de fapt moartea nu este a muribundului, ci este un spectacol adresat celor care încă se bucură de viață. Astfel și-a putut Eliade revendica meritul de a cunoaște (empiric) moartea. *Moartea e un lucru care se învață. La început nu înțelegi nimic, cum nimic nu înțelegi nici din viață*[17]*.* Iar dacă moartea se poate învăța prin obsevație, orice lucru învățat produce un ecou unic în sistemul de valori și credințe personale. Tragedia morții este realizarea spectatorului.

Tragicul, ca și Marile Adevăruri, ne spune Eliade, sunt găsite și se relevă la întâmplare[18]. Nu ne mai ating clasicele povești cu final nefast. Suntem la zi cu toate războaiele, uciderile în masă și deportările lumii. Parcă nu ne mai miră răutatea și meschinăria sufletului atâta timp cât este mediată de ecran. Ecranul este, la nivel inconștient, un filtru de ficțiune. În rarele momente când ne raportăm nud la realitate, doar împinși de o împrejurare nefastă, tragicul apare ca produs al hazardului.

Cioran nu are dreptate când afirmă că moartea din singurătate este singura moarte adâncă și organică[19]. Fiecare va experimenta moartea pe care și-a imaginat-o, cum spune și Eliade, iar mizantropilor și claustraților antisociali nu li se cuvine, dacă urmăm această logică, altă moarte. Însă nimic nu poate fi mai aproape de adevăr decât lipsa voluptății morții[20], dar nu regretul dorinței, ci mirajul unei desfătări sufletești provocate de ceva experimentat pentru prima oară pare a fi eroarea. Când vârstnicul cuplu din *Scaunele* se sinucide, obsesia morții nu era un simptom *a priori*. Or, pentru a percepe ceva ca fiind desfătare trebuie proiectat ca atare dinaintea înfăptuirii. Sinuciderea lor nu este decât un răspuns disperat la realizarea unei vieți trăite fără sens. Ratatul nu e ratat pentru că îi place moartea și nu vede un sens în viață[21], dimpotrivă, ratatul este cel care, păcălit de fantezia unei vieți pline de sens, apelează la moarte în speranța încununării nimicului prin tentativa tragicului.

Implicația din *Minciuna Morții*[22], că omul este prins și păcălit de mirajul micilor sarcini cotidiene care creează impresia vieții, motiv pentru care Adevărul Morții nu poate fi perceput, ar putea susține, într-o măsură, una dintre condițiile ratării. Impresia vieții. Moartea a intrat pe planul mic al sensurilor umane și s-a desprins de dimensiunea absolutului, pierzându-și astfel atributul de adevăr. Pentru a reuși să spargem codul, conștiința morții trebuie să motiveze dimensiunea morală și idealul de viață, bunătatea umană motivată de ea însăși este un deziderat al naivilor care nu înțeleg capcana utopiei. *Numai frica de moarte, groaza de istorie și disperarea materială mai adună oamenii în umbra unui altar*[23].

Poate că s-ar fi putut vorbi despre toate acestea din perspectiva vieții. Este, și aceasta, o alegere. După cum am mai spus, profunzimea este un prieten scamator, un Iuda perpetuu, un oportunist ajuns. Doar oamenii mulțumiți de sine se simt în măsură să emită ultimatumuri.

NOTE

1. Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, ediție de Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Univers, București, 1991, p. 54. ↑
2. *Ibidem*, p. 79. ↑
3. (lat.) moartea îmi e răsplată (trad.a.). ↑
4. Mihai Ralea, *Scrieri 1. Explicarea omului*, Minerva, 1972, p. 274. ↑
5. Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, p. 8. ↑
6. Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Polirom, Mănăstirea Rohia, 2008, p. 406. ↑
7. Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, p. 79. ↑
8. Emil Cioran, *Pe culmile disperării*, Humanitas, București, 1990, p. 34. ↑
9. Alexandru Paleologu, *Despre lucrurile cu adevărat importante*, Cartea Românească, 2006, p. 15. ↑
10. Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, p. 8. ↑
11. Garabet Ibrăileanu, *Privind viața. Adela. Amintiri*, Minerva, 1987, p. 33. ↑
12. Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, p. 33. ↑
13. Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, p. 102. ↑
14. Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, p. 80. ↑
15. Trimitere la piesa omonimă a lui Ion Băieșu. ↑
16. Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, p. 80. ↑
17. *Ibidem*. ↑
18. *Ibidem*, p. 11. ↑
19. Emil Cioran, *Pe culmile disperării*, p. 11. ↑
20. *Ibidem*, p. 25. ↑
21. Emil Cioran, *Tratat de descompunere*, Humanitas, București, 1992, p. 31. ↑

22. Eugen Ionescu, *NU*, Humanitas, București, 1991, p. 205. ↑
23. Ion D. Sîrbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, vol. 2, scrisul românesc, Craiova, 1991, p. 184. ↑

BIBLIOGRAFIE

Cioran, Emil, *Pe culmile disperării*, Humanitas, București, 1990.

Cioran, Emil, *Tratat de descompunere*, Humanitas, București, 1992.

Eliade, Mircea, *Drumul spre centru*, ediție de Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Univers, București, 1991.

Ibrăileanu, Garabet, *Privind viața. Adela. Amintiri*, Minerva, 1987.

Ionescu, Eugen, *NU*, Humanitas, București, 1991.

Paleologu, Alexandru, *Despre lucrurile cu adevărat importante*, Cartea Românească, 2006.

Ralea, Mihai, *Scrieri 1. Explicarea omului*, Minerva, 1972.

Sîrbu, Ion D., *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, vol. 2, scrisul românesc, Craiova, 1991.

Steinhardt, Nicolae, *Jurnalul fericirii*, Polirom, Mănăstirea Rohia, 2008.

Imagine: Joachim Patenier – „Charon on the Styx” (1515); Sursa: Wikimedia Commons